

## **SOXTA XABARLAR VA ULARNING JAMIYATGA TAHDIDI: OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING MAS'ULIYATI**

***Mansurova Irodaxon Ravshan qizi***

**Annotatsiya:** Bugungi raqamli davrda axborot oqimi mislsiz darajada kuchaygan bo'lsa-da, ushbu ma'lumotlar orasida soxta xabarlar, ya'ni ataylab yolg'on yoki noto'g'ri ma'lumotlar kiritilgan axborotlar ham keng tarqalmoqda. Soxta xabarlar jamiyatning turli qatlamlariga turlicha ta'sir ko'rsatadi: ijtimoiy ongni buzadi, panika keltirib chiqaradi, jamoatchilik fikrini manipulyatsiya qiladi, hatto siyosiy va iqtisodiy beqarorlikka sabab bo'ladi. Ushbu maqolada soxta xabarlarining jamiyat hayotiga ko'rsatadigan xavfi chuqur tahlil qilinib, ularni aniqlash, oldini olish va ularni tarqatmaslikda ommaviy axborot vositalarining mas'uliyati qanday ahamiyat kasb etishi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, media savodxonlik, faktcheking, axborot xavfsizligi kabi zamonaviy yondashuvlar doirasida soxta xabarlariga qarshi kurashish mexanizmlari ko'rib chiqiladi.

**Kalit so'zlar:** Soxta xabarlar, feyk news, dezinformatsiya, misinformatsiya, axborot xavfsizligi, ommaviy axborot vositalari, media savodxonlik, faktcheking, axborot manipulyatsiyasi, ijtimoiy tarmoqlar, jurnalistik mas'uliyat.

So'nggi yillarda axborot texnologiyalari va internet tarmoqlarining jadal rivojlanishi insonlar hayot tarziga chuqur kirib bordi. Ijtimoiy tarmoqlar, axborot portallari va boshqa onlayn platformalar orqali turli ma'lumotlar tezkor tarzda tarqalmoqda. Biroq ushbu axborotlar ichida haqiqatga zid bo'lgan, yolg'on, buzib ko'rsatilgan yoki noto'g'ri ma'noda talqin qilingan soxta xabarlar soni ham ortib bormoqda. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar bu kabi xabarlarining asosiy tarqalish manbai sifatida tilga olinmoqda.

“Soxta xabarlar” (ingliz tilida — fake news) — bu haqiqatdan yiroq, ataylab noto'g'ri tuzilgan, jamiyatga zarar yetkazishga qaratilgan axborotlardir. Bunday axborotlar ayrim hollarda jamiyatda ishonchsizlik, adovat, vahima, ijtimoiy beqarorlik, hatto jiddiy ijtimoiy-siyosiy inqirozlarni keltirib chiqaradi. Soxta xabarlar ko'pincha siyosiy kampaniyalar, epidemiyalar, tabiiy ofatlar, ijtimoiy noroziliklar kabi nozik vaziyatlarda keng tarqaladi va jamoatchilik fikrini manipulyatsiya qilish quroliga aylanadi.

Ushbu maqola soxta xabarlar muammosini chuqur tahlil qilib, ularning jamiyatga tahdid soluvchi jihatlarini ochib beradi. Ayniqsa, bunday axborotlarni aniqlashda va ularga qarshi kurashishda ommaviy axborot vositalarining o'rni va mas'uliyati alohida e'tiborda bo'ladi. Chunki matbuot — bu jamiyat ko'zgusi, haqiqatni namoyon qiluvchi kuch bo'lib, aynan jurnalistlar ishonchli manbalarga asoslanib axborot tarqatish orqali soxta xabarlariga qarshi tura oladi. Shu bilan birga, har bir fuqaroning axborot savodxonligini oshirish orqali ham bu tahdidlarni kamaytirish mumkin.

Demak, bugungi axborot makonida haqiqat va yolgʻon oʻrtasidagi chiziqli toʻbora noaniqlik boʻlib borayotgan bir davrda, soxta xabarlar qarshi kurashish nafaqat ommaviy axborot vositalari, balki har bir fuqaroning ham axborotga nisbatan tanqidiy munosabatda boʻlishini talab etadi.

Zamonaviy axborot asrida insonlar axborot oqimining markazida yashamoqdalar. Har kuni millionlab yangiliklar, maqolalar, postlar, videolar va rasmiy yoki norasmiy axborotlar ijtimoiy tarmoqlar, saytlar va ommaviy axborot vositalari orqali tarqalmoqda. Biroq ushbu axborotlar orasida haqiqatga toʻgʻri kelmaydigan, yolgʻon, notoʻgʻri yoki manipulyatsiyalangan maʼlumotlar — yaʼni soxta xabarlar ham koʻpayib bormoqda. Soxta xabarlar inson tafakkuriga, jamiyat fikriga, siyosiy va iqtisodiy barqarorlikka tahdid soluvchi axborot shakli sifatida tan olinmoqda. Ular koʻpincha voqelikni buzib koʻrsatadi, faktlarni manipulyatsiya qiladi yoki umuman boʻlmagan voqeani mavjuddek aks ettiradi. Ayrim holatlarda esa, hazil va satira sifatida yaratilgan materiallar jiddiy axborot sifatida qabul qilinadi, bu esa axborot muhitini yanada chalkashtirib yuboradi. Soxta xabarlar tarqalishiga bir qancha omillar sabab boʻladi. Avvalo, ijtimoiy tarmoqlarning oson va tezkorlik bilan axborot uzatish imkoniyati, har kimning jurnalistlik kasbini egallamasdan turib xabar tarqatishi bu muammoning ildizidir. Boshqa tomondan, foydalanuvchilarning media savodxonlik darajasi past boʻlsa, ular har qanday xabarga ishonaveradi va uni tarqatishda bevosita ishtirok etadi. Natijada, notoʻgʻri axborotlarni ataylab ishlab chiqayotgan kuchlar uchun samarali muhit paydo boʻladi. Soxta xabarlar, ayniqsa, ijtimoiy noaniqlik, siyosiy kampaniyalar, sogʻliqni saqlash inqirozlari, tabiiy ofatlar yoki muhim voqealar yuz berayotgan paytlarda keng tarqaladi. Ular jamiyatda panika uygʻotishi, ijtimoiy norozilikni kuchaytirishi, odamlar orasida ishonchsizlik va adovatni keltirib chiqarishi mumkin.

Shunday bir sharoitda ommaviy axborot vositalari zimmasiga katta masʼuliyat yuklanadi. Chunki matbuot, televideniye va internet nashrlari odamlar uchun asosiy axborot manbaidir. Ular tarqatgan xabarning aniqligi, haqqoniyligi va xolisligi jamiyatdagi ishonch muhitini shakllantiradi. Afsuski, ayrim ommaviy axborot vositalari “birinchi boʻlish”, “reyting olish” yoki muayyan kuchlarning manfaatini koʻzlash maqsadida tekshirilmagan, yolgʻon yoki buzib koʻrsatilgan maʼlumotlarni ham tarqatmoqda. Bu esa nafaqat professional axloqiy meʼyorlarni buzadi, balki butun jamiyat axborot xavfsizligiga putur yetkazadi. Shu bois, jurnalist har qanday holatda ham axborotning ishonchliligini tekshirishi, bir manbaga tayanmasdan turib xulosa chiqarmasligi va xolislik tamoyilini saqlashi zarur.

Soxta xabarlar qarshi kurashda media savodxonlik alohida ahamiyat kasb etadi. Axborotni tanqidiy qabul qilish, uning manbasini tahlil qilish, faktlarni ajrata olish koʻnikmasi har bir insonda boʻlishi zarur. Zero, har bir fuqaro axborot isteʼmolchisi sifatida nafaqat uni qabul qiladi, balki uni qayta tarqatish orqali ijtimoiy masʼuliyatga ega boʻladi. Shu nuqtayi nazardan, maktab, kollej va universitetlarda media savodxonlik darslarini joriy

etish, aholini axborot tahlil qilish madaniyatiga o'rgatish muhimdir. Bundan tashqari, faktcheking – ya'ni faktlarni tekshirish amaliyotini ommalashtirish orqali ham soxta xabarlarining oldini olish mumkin. Bunday xizmatlar O'zbekistonda ham paydo bo'lmoqda. Masalan, factcheck.uz kabi platformalar turli xabarlarini tahlil qilib, ularning haqiqatga mosligini aniqlab beradi.

Shuningdek, soxta xabarlarining tarqalishida internet algoritmlari va platformalarning o'рни ham katta. Ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchining xatti-harakatlariga asoslangan tarzda kontent tavsiya qiladi. Bu esa insonlarni faqat o'z dunyoqarashiga mos xabarlar ichida yashashga olib keladi — ya'ni “axborot pufagi” shakllanadi. Natijada inson boshqa qarashlar, fikrlar bilan tanisha olmaydi, bu esa ekstremizm, radikal qarashlar yoki yolg'on axborotlarga ishonchni kuchaytiradi.

Shu bois, raqamli platformalar ham o'z mas'uliyatini his qilishi, algoritmlarni shaffoflashtirishi va yolg'on axborotlarni aniqlovchi tizimlarni joriy qilishi zarur. Soxta xabarlar nafaqat axborot sifatini pasaytiradi, balki jamiyat barqarorligiga jiddiy tahdid soladi. Ularni bartaraf etish uchun ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar, davlat idoralari va har bir fuqaro o'z zimmasiga tushgan axborot mas'uliyatini chuqur anglab yetishi zarur. Faqat shundagina haqiqat ustuvor bo'lgan axborot makoni yaratiladi.

Zamonaviy axborot makonida soxta xabarlar insoniyat hayotining eng dolzarb muammolaridan biriga aylangan. Ular nafaqat shaxsiy ongga, balki jamoaviy fikrlashga, ijtimoiy barqarorlikka, siyosiy muhitga va hatto milliy xavfsizlikka ham tahdid soladi. Soxta xabarlar orqali jamoatchilik ongiga ta'sir ko'rsatish, yolg'on fikr shakllantirish, ishonchsizlik urug'ini sochish, panikani keltirib chiqarish kabi salbiy oqibatlar sodir bo'lmoqda. Bu esa jamiyatning mustahkamligi va axborot suverenitetiga jiddiy xavf tug'diradi.

Mazkur maqolada qayd etilganidek, soxta xabarlarining tarqalish sabablari ko'p omillarga bog'liq: axborot maydonining nazoratsizligi, ijtimoiy tarmoqlarning tezkor, ammo bexatar ko'rinishi, ommaviy axborot vositalarining ayrim hollarda mas'uliyatsizlikka yo'l qo'yishi, foydalanuvchilarning media savodxonligining pastligi va axborotga tanqidiy yondashuvning yetishmasligi shular jumlasidandir. Shu boisdan, bu muammoni yechishda kompleks yondashuv zarur.

Avvalo, har bir fuqaro axborotga nisbatan ongli yondashishi, uni tarqatishda ehtiyotkorlik bilan harakat qilishi kerak. Jurnalistlar esa jamiyat oldidagi burchlarini anglab, har bir xabarni tasdiqlangan manbalardan tekshirib, ishonchli va xolis axborot tarqatishga mas'uldirlar. Ommaviy axborot vositalari faqatgina yangilik yetkazuvchi emas, balki jamoatchilik tafakkuriga shakl beruvchi kuch ekanini unutmaslik lozim.

Shu bilan birga, ta'lim muassasalarida media savodxonlikni oshirish, ommaviy axborot vositalari uchun axborot etikasi bo'yicha qat'iy standartlarni ishlab chiqish, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqaluvchi axborotlarni sun'iy intellekt asosida avtomatik tekshirish tizimlarini yaratish kabi tizimli choralar ko'rilishi lozim. Ayniqsa, faktcheking

xizmatlarini kengaytirish va ularni jamoatchilik orasida targʻib qilish bu boradagi eng samarali vositalardan biri boʻlib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, soxta xabarlar — bu oddiy axborot muammosi emas, balki butun jamiyatga tahdid soluvchi ijtimoiy, siyosiy va madaniy xavfdir. Unga qarshi kurashda har bir kishi, har bir jurnalist, har bir OAV va har bir siyosiy institut oʻz masʼuliyatini chuqur anglab, faoliyat olib borishi lozim. Faqat shundagina sogʻlom, ishonchli va adolatli axborot makonini yaratish mumkin boʻladi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:**

1. Qosimova, M. (2022). Zamonaviy jurnalistika va axborot xavfsizligi. Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti.
2. Ahmadaliyev, B. (2021). Media savodxonlik asoslari. Toshkent: Oʻzbekiston Jurnalistika va Ommaviy Kommunikatsiyalar Universiteti.
3. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making. Council of Europe Report.
4. Tandogan, H. (2020). Fake News and Democracy. Istanbul University Press.
5. Silverman, C. (2015). Lies, Damn Lies, and Viral Content. Tow Center for Digital Journalism, Columbia University.
6. Oʻzbekiston Respublikasi “Ommaviy axborot vositalari toʻgʻrisida”gi Qonuni. (2021). Rasmiy nashr.
7. factcheck.uz – Oʻzbekiston hududida faoliyat yurituvchi faktlarni tekshiruvchi onlayn platforma.
8. Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*, 359(6380), 1146–1151.
9. Lazer, D. et al. (2018). The Science of Fake News. *Science*, 359(6380), 1094–1096.
10. UNESCO. (2018). Journalism, Fake News & Disinformation: A Handbook for Journalism Education and Training.